

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ПРАКТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9-615.815-316.44

УВАРОВА Світлана Геннадіївна

*кандидат педагогічних наук,
ректор Міжнародного інституту глибинної психології*

ОСОБИСТІСТЬ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ

У статті представлено огляд проблеми суспільних криз. Представлено розгорнене психологічне розуміння змісту кризової події як явища, яке має патогенні наслідки для психіки людини. Розкрито характерні особливості суспільних криз. Розглянуто психологічні наслідки суспільних кризових явищ. Здійснено аналіз змістових та динамічних аспектів психічних станів, які спричинені кризовими подіями. Представлено теоретико-методологічні основи психологічної допомоги в умовах суспільної кризи.

Ключові слова: *особистість, суспільство, криза, суспільна криза, психологічні наслідки суспільних кризових явищ.*

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного світового суспільства є високий рівень розповсюдженості різних кризових явищ, інтенсивність соціальних змін та суспільних протиріч. Кризові ситуації різного плану, які пов'язані зі стихійними лихами, війнами, міжетнічними конфліктами, техногенними катастрофами та іншими надзвичайними подіями, вже стали реаліями життя сучасної людини. У зв'язку з цим, стійкою ознакою сучасного світу є перманентна кризовість, що проявляється в різних суспільних сферах: економічній, соціальній, культурній, політичній.

Реалії сьогодення вказують на те, що людина постійно переживає травматичний досвід суспільних кризових подій, який пов'язаний безпосередньо з нею, або якого зазнали її рідні та близькі. Кризові події, звичайно, відрізняються за силою травматичного впливу, але призводять до сильних переживань людини, оскільки виходять за межі її нормального повсякденного досвіду. Проте варто зауважити, що проблема особистості в умовах суспільних криз є майже недослідженою в межах сучасної психологічної науки.

Необхідно зазначити, що стресові стани в умовах суспільних криз дуже часто пов'язані з такими соціальними наслідками кризових явищ для людини, як звільнення з роботи або зміна місця роботи, зміна соціального статусу, зміна місця проживання, або втрата житла, розлучення, конфліктні стосунки з іншими людьми на ґрунті

розходжень у поглядах на соціальну ситуацію, невизначеність найближчої перспективи тощо. Зазначені події є стресогенними та потребують залучення певних психічних сил для їх подолання. З точки зору суб'єктивних особливостей реагування на кризові події, складним є будь-яке прогнозування психологічних наслідків цих подій для окремої людини.

Мета статті полягає в огляді проблеми суспільних криз, розкритті психологічного змісту цього явища та визначенні особливостей психічних станів особистості, що перебуває в кризових умовах чи переживає наслідки кризових подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує переважну зорієнтованість дослідників на розкриття змісту та динаміки суспільних криз, аналіз їх наслідків та визначення передумов їх розгортання. При цьому практично невивченою залишається специфіка психічних станів особистості, яка перебуває в умовах суспільної кризи та переживає її негативні психічні наслідки.

Як свідчить аналіз літератури, присвяченої кризовим процесам, усезагальне наукове знання у ХХ ст. поступово переорієнтовувалося з вивчення еволюційно-функціональних процесів на дослідження процесів переламно-кризових. Причини такої переорієнтації науки є очевидними для вчених та вбачаються у загостренні кризовості нашої епохи, перш за все, кризи цивілізації, світової кризи [6; 14; 17].

Як зауважує Е. Гідденс, людство сьогодні живе в епоху величезних соціальних змін, які характеризуються суспільними трансформаціями, що радикально відрізняються від інших, минулих періодів [3].

Відомий дослідник суспільних процесів П. Сорокін зазначав: «Не дивлячись на усі суспільні та природничі науки, які знаходяться в нашому розпорядженні, ми не здатні ні керувати соціально-культурними процесами, ні уникати історичних катастроф. Як колоду на краю Ніагарського водоспаду, нас приводять у рух непередбачені та нездоланні соціально-культурні течії, переносячи нас від однієї кризи та катастрофи до іншої» [15, с.487].

У контексті вивчення поставленого питання привертає увагу той факт, що дослідження проблеми кризовості сучасного світу в цілому та суспільних криз зокрема відбувається сьогодні, переважно, в межах соціології, політології, економіки, соціальної філософії. До фокусу уваги цих наук потрапляють різні аспекти феномену суспільних криз: передумови їх виникнення, вивчення закономірностей розвитку, особливості посткризового суспільства тощо.

Що стосується психологічних досліджень, які спрямовані на вивчення кризових явищ сучасного суспільства та розкриття їхнього психологічного змісту, результати аналізу літературних джерел засвідчили їх практичну відсутність. Звернення до праць зарубіжних та

вітчизняних дослідників показало, що ця суспільна сфера досі залишається поза увагою психологічного вивчення.

Психологія з часів свого оформлення в якості самостійної науки (1879 р.) поступово зверталась до розгляду проблем, пов'язаних із впливом кризових суспільних ситуацій на психічне функціонування людини. Історичний огляд свідчить, що зазвичай це було реакцією академічного кола на ті суспільні негаразди та потрясіння, для подолання яких наука не мала необхідного методичного арсеналу та широких дослідницьких даних з клінічного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою психологічного осмислення сутності поняття «суспільна криза» ми звернулись, в першу чергу, до загальноприйнятого тлумачення, відповідно до якого криза розуміється як різкий перелом, скрутне становище [2].

В Оксфордському тлумачному словнику з психології пропонується загальне розуміння кризи, відповідно до якого криза означає будь-який поворотний момент, що впливає на хід подій і може бути як раптовим покращенням, так і раптовим погіршенням. Криза є будь-яким раптовим перериванням нормального плину подій у житті людини або суспільства, яке ставить перед необхідністю переоцінки існуючих моделей діяльності та способів мислення [10].

Що стосується визначення *суспільної кризи*, в сучасному розумінні вона є формою прояву соціальних суперечностей, які виникають внаслідок порушення нормальної взаємодії між членами суспільства, соціальними групами та інститутами. Основними проявами суспільної кризи є збільшення кількості конфліктних ситуацій та зростання їхньої інтенсивності; зростання невизначеності та руйнування звичних соціальних зв'язків і норм соціальної взаємодії; зростання рівня соціальних девіацій (злочинності, самогубств тощо); формування у свідомості великих груп критичного сприйняття певної суспільної сфери або суспільного устрою загалом і, як наслідок, переконання в необхідності їх змінити, що часто реалізується у масових соціальних протестах [5].

Характерною особливістю суспільних криз є те, що вони несподівано обрушуються на соціум, є непередбачуваними потрясіннями для суспільства і несуть дезорганізуючий вплив на систему відносин у суспільстві [6].

Важливо звернути увагу на той аспект, що розглянуті нами визначення кризи вказують на один момент, який є ключовим для розкриття психологічного змісту, специфіки та психологічних наслідків суспільної кризи. Мова йде про ефект раптовості та неконтрольованості соціальних кризових явищ, суспільної неготовності до змін, і, відповідно, високу травматичність цього явища як для цілого суспільства, так і для окремої особистості.

Кризи, надзвичайні ситуації, катастрофи завжди відбуваються раптово для суспільства і не є тими подіями, які очікуються, і до яких суспільна свідомість та психічний стан окремих людей буває підготовленим. Із цієї причини можна спостерігати хвилі активізації наукового інтересу до кризової проблематики вже після тих чи інших суспільних сплесків, надзвичайних ситуацій, катаклізмів.

Окрім того, наукове звернення до психологічних наслідків кризових подій значною мірою зумовлюється закономірною необхідністю у підготовці фахівців для надання психологічної допомоги в особливих умовах, а також допомоги у подоланні наслідків травматичних подій, якої потребують широкі кола населення.

У наш час проблема суспільних криз та їхніх наслідків поступово стає предметом теоретичного та практичного аналізу українських дослідників. Стрімко зростає кількість досліджень, які присвячені проблемам посттравматичних стресових розладів та вивченню ефективності їх подолання. Така тенденція, передусім, пов'язана з високою частотою та вираженістю наслідків сучасних катастроф, збройних конфліктів, війн, техногенних катастроф, терористичних актів, які не проходять без ускладнень для людини і для суспільства та дають про себе знати ще довгий час після суспільних потрясінь.

Проте ця проблема лише починає розроблятися, і залишається багато питань, що потребують наукового вирішення. На сьогоднішній день у психологічній науці не існує єдиного концептуального розуміння феномену «суспільна криза», яке б розкривало психологічний зміст цього поняття, широко висвітлювало б специфіку його психологічного впливу як на окрему людину, так і на суспільство в цілому, та давало б чіткі методологічні орієнтири для психологічного подолання наслідків суспільних криз.

Розповсюдженість суспільних кризових явищ сьогодення з особливою актуальністю ставить перед психологічною наукою питання щодо стресогенності соціальних чинників. Аналіз літературних джерел показав, що з початку ХХ ст. у наукових публікаціях почали активно з'являтися психологічні, психіатричні, соціологічні дослідження, присвячені вивченню психічних станів людини в суспільстві, яке знаходиться в умовах кризи [4; 12; 13; 16; 19; 20].

У 1905 р. Ф. Є. Рибаківим було підкреслено зв'язок між психічними розладами та політичними, зокрема революційними, подіями в суспільстві. Вчений звертав увагу на те, що соціальні протести, страйки, терор, суспільні сутички чинять негативний вплив на людей, особливо на тих, що є пасивними учасниками цих суспільних подій та викликають тривогу, страхи, пригніченість, гострі емоційні реакції тощо [13].

Першим науковим дослідженням психічних наслідків кризових явищ, що спостерігаються у суспільстві, можна вважати роботу

соціолога Ф. К. Мюллера-Лієра «Соціологія страждань», яка вийшла у 1908 р. У своєму дослідженні вчений розвиває думку про те, що саме суспільство найбільшим чином зумовлює страждання людини [9].

Слід підкреслити, що масштабне виникнення психічних наслідків соціальних змін у кризові періоди суспільного розвитку ставить перед психологічною наукою цілий ряд питань, які потребують ґрунтовного вивчення: визначення психічних особливостей переживання людиною суспільної кризи; визначення специфіки соціально-психологічних настроїв, що переважають у часи суспільних криз; підходи та форми психотерапії соціальних стресів та ін.

За даними дослідників, що займаються вивченням стресових розладів, у сучасному світі широко розповсюдженим є явище соціально-стресових розладів, так званий «стрес повсякденного життя», який не в останню чергу обумовлений суспільними кризовими чинниками [1; 8].

Сучасні автори визначають такі соціально-психологічні чинники, що зумовлюють розвиток психосоціального стресу в суспільстві: зниження рівня життя, соціальні потрясіння, нестабільність на ринку праці; падіння якості медичного обслуговування, погана екологічна ситуація, катастрофічне інформаційне перевантаження; високу відповідальність; дефіцит часу, розповсюджені міжособистісні конфлікти та ін.

Учені зазначають, що психосоціальні чинники є сильними провокаторами звичного способу життя людини, які зумовлюють її непродуктивну поведінку.

У контексті положень про різновиди психосоціальних стресів Всесвітньою організацією охорони здоров'я було введено поняття «*стрес соціальних змін*», під яким розуміється дистрес, пов'язаний з радикальними і масштабними змінами у житті суспільства, що може викликати дезадаптацію у окремих людей, певних соціальних груп чи суспільства в цілому («соціальна дезорганізація суспільства»).

Психологічні переживання цього стресу можуть виражатися в почутті соціальної відторгненості та несправедливості, чужості нових соціальних норм, культури і системи цінностей, відчутті власної безпорадності та ізольованості [16].

Ю.А. Александровський у 1991 р. вперше описав *явище соціально-стресових розладів*, що спричинюються актуальною для того чи іншого суспільства соціально-економічною та політичною ситуацією. Кризові процеси, які переживає суспільство, призводять до перетворень у суспільній свідомості, зумовлюють переосмислення та зміну життєвих ціннісних орієнтирів, зневіру в авторитет влади, руйнування надій.

Соціальними детермінантами появи соціально-стресових розладів вчений називає наслідки панування тоталітарних режимів, економічні та політичні хаоси, безробіття, загострення міжнаціональних

конфліктів, громадянські війни, економічне розшарування суспільства, ріст громадянської непокори та злочинності, розпад звичних соціальних зв'язків, поширення дрібних міжгрупових та міжособистісних конфліктів [1].

К. Ясперс, аналізуючи динаміку психічних станів людини в суспільствах після війн, революцій, епідемій, підкреслював патогенний вплив цих суспільних подій на населення країни в цілому. Вчений зауважував, що кризові періоди суспільного розвитку впливають на людей абсолютно інакше, ніж потрясіння особистісного плану. Спостерігається, перш за все, руйнація цінності життя людини, що проявляється в появі байдужості до смерті, зниженні обережності у небезпечних ситуаціях, тенденції до жертвовності (готовність віддати своє життя заради ідеї, вітчизни тощо) [21].

Зауважимо, що стресогенність суспільних кризових процесів у значній мірі визначається такими психічними особливостями, які проявляються в людини в масі: підвищення емоційності сприйняття всього, що людина бачить та чує; зниження здатності раціонального сприймання та осмислення інформації; посилення навіюваності та зменшення критичності до інформації; поява невиправданого відчуття власної сили; виникнення відчуття анонімності та безкарності своїх дій.

Як зазначав З. Фройд, «у окремої людини, яка знаходиться в масі, під її впливом часто відбуваються радикальні зміни її душевної діяльності. Її афективність надзвичайно посилюється, її інтелектуальна діяльність помітно обмежується, обидва процеси, вочевидь, слідуєть у напрямку уподібнення іншим масовим індивідам» [18, с. 83].

У пошуках психологічного пояснення цих душевних змін людини в масі З. Фройд вдається до аналізу робіт Г. Лебона та В. Макдугала [18].

Г. Лебон зазначав, що психологічна особливість маси полягає у тому, що незважаючи на те, з кого вона складається (якими б схожими чи несхожими були їхній образ життя, заняття, характер, розумовий розвиток), люди в масі стають володарями колективної душі, внаслідок чого вони думають, відчувають та діють зовсім інакше, ніж кожен з них окремо.

Згідно з поглядами Г. Лебона, головними психологічними особливостями людини в масі є: зникнення свідомої особистості; переважання позасвідомої особистості; однакова спрямованість думок та почуттів за рахунок дії механізмів навіювання та зараження; тенденції до миттєвого втілення ідей, що є навіяними; стихійність; дикість; пробудження жорстоких, грубих, руйнівних інстинктів; ентузіазм та героїзм; мислення образами, які не перевіряються на відповідність дійсності; відсутність потреби логічної перевірки аргументів для прийняття на віру чогось; легкість у підкоренні магічній силі слів; віддання переваги ірреальному, ніж реальному [23].

В. Макдугал в роботі «The Group Mind» (1920 р.) зауважував, що навряд чи в інших умовах афекти людей досягають такої висоти, як це може статися в масі. В масі людина практично розчиняється, втрачаючи відчуття індивідуальних меж. Це явище пояснюється через принцип емоційного зараження: ознаки афективного стану, які спостерігає людина у інших, здатні автоматично викликати у неї той самий афект. При цьому критика людини практично зникає, і вона дозволяє собі зісковзнути у той самий афект, посилюючи при цьому збудження інших людей, які на неї вплинули, і як наслідок, афективний заряд окремих людей зростає, завдяки взаємній індукції [24].

Слід зазначити, що людина, яка раптово опинилась в умовах суспільної нестабільності, хаосу, перед загрозою втрат, у першу чергу, прагне подолати свою ураженість, компенсувати втрати; відбувається пошук тих місць та соціальних груп, у яких можливе знаходження бажаного психологічного стану, відтворення бажаної картини світу.

Із цього приводу ми звертаємось до поглядів З. Фрейда, який в роботі «Чому війна?» у 1932 р. зазначав, що однією з потужних сил, яка утримує суспільство від розпаду, є єдність інтересів, почуттів, наявність емоційних зв'язків між членами цього суспільства, наявність ідентифікацій, на яких «великою частиною покоїться будова людського суспільства» [18, с.283].

Якщо застосувати ці ідеї до нашого кризового сьогодення, до життя країни на фоні бойових дій, до гостро проявлених у нашому суспільстві протистоянь, можна спостерігати, як ці негаразди актуалізували питання національної єдності та ідентичності. Тобто таким чином суспільство обирає спосіб здобуття сили для подолання труднощів та збереження своєї організованості.

У контексті вивчення травматичних наслідків суспільних криз та аналізу передумов їхньої появи доцільним є звернення до психоаналітичних уявлень про *механізм післядії*, який є одним з ключових для розуміння психічного часу та причинності психічних станів та явищ.

Термін «післядія» пов'язаний із уявленнями З. Фрейда про психічний час та причинність, а саме, про форми досвіду, враження, мнемічні сліди – все, що з часом перебудовується в залежності від нового досвіду суб'єкта на новому етапі розвитку, і тоді ці форми можуть здобувати новий смисл та нову психічну дієвість.

Відповідно до психоаналітичних поглядів, суб'єкт переробляє події минулого у післядії, і в цьому процесі вони отримують сенс, дієвість та навіть патогенну силу. Механізм післядії зазвичай зумовлює не сам досвід, як такий, а скоріше те в цьому досвіді, що на момент переживання не могло бути повністю включеним у значимий контекст. Праобразом такого переживання є травматична подія [7].

Із відмовою З. Фрейда у 1897 р. від теорії травм втрачає сенс логіка звичайних, лінійних причинно-наслідкових зв'язків у процесі травматизації. І ще раніше у 1896 р. З. Фрейд у листі до В. Фліса писав: «Зараз я розробляю гіпотезу, відповідно до якої наш психічний механізм складався пошарово: матеріал, який утворює мнемічні сліди, час від часу, залежно від обставин, зазнавав перебудови та перезапису» (цит. за [7, с. 343]). Враження, переживання здобувають особливу хронологію в психічному часі. Вибудовуючись за особливою логікою, мнемічні сліди можуть здобувати нові смисли, нову дієвість та патогенність.

Отже, орієнтація на психоаналітичні погляди дозволяє розширити розуміння наукових проблем, пов'язаних з появою негативних психічних наслідків суспільних криз, а також вивчення передумов їхньої появи.

Детальне вивчення багаторічного клінічного досвіду психоаналітиків та теоретичний аналіз психоаналітичних робіт свідчить про те, що травматизація суб'єкта не зумовлена принципом лінійного детермінізму (коли минуле впливає на теперішнє), а, навпаки, досвід минулого може актуалізуватись як травматичний у світлі подій теперішнього. Тобто подія минулого може набути травматичної значущості крізь сенс події теперішнього. В межах концептуального розуміння травматизації з позиції психоаналітичних ідей психічні наслідки обирають собі причину в подіях минулого, а не події виступають безпосередніми передумовами тих чи інших психічних наслідків.

В умовах кризової сучасності особлива уважність до теоретичної спадщини психоаналізу і, зокрема, до розгляду концепцій травми і конфлікту, є тим величезним ресурсом, який може суттєво збагатити практику психологічної допомоги суспільству, що переживає наслідки травматичного досвіду.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, кризи є природнім станом у процесах розвитку суспільств. Будь-яке суспільство розвивається шляхом проходження через кризи і завдяки кризам. Але попри те, що суспільні кризи є явищами, поява яких є неминучою, суспільство ніколи не буває психологічно підготовленим до них.

Соціальні зміни, суспільні, економічні, політичні, екологічні кризові явища сприймаються людиною травматично, оскільки несуть дестабілізацію уявлень про навколишню дійсність, втрату минулих опор та орієнтирів поведінки; втрачається безперервність буття, яка до цього не ставилася людиною під сумнів.

У кризових умовах норми, зразки, цінності та стандарти, які були орієнтирами діяльності людини в докризовий період, втрачають колишні значення, смисли та основи. Це викликає постійну тривожність, пов'язану з втратою стабільності та очікуванням загрози.

Узагальнюючи досвід науковців із вивчення феномену суспільних кризових явищ, можна зазначити, що криза – це явище, яке характеризується: латентністю процесів свого зародження; раптовістю та непередбаченістю; занепадом, руйнівним впливом на існуючу структуру та переходом у інший стан; порушенням рівноваги та загостренням протиріч у системі, якої стосується криза; небезпекою та відчуттям загрози, станом невпевненості.

У цілому, можна виділити наступні психологічні особливості перебування людини в умовах кризових явищ: кризові події здатні радикально змінювати чи порушувати нормальний спосіб життя людини: втрачається здатність бачити майбутнє та надавати йому осмисленості, зникають життєві цілі; раптовість та непередбачуваність кризових подій захоплює людину у стані непередготовленості до вирішення труднощів, спричинених подією; людина відчуває розгубленість, безпорадність через нерозуміння того, як здолати ситуацію, до кого звернутись по допомогу та за порадою; кризові події примушують людину сумніватися в тому, у що вона вірила (цінності, ідеали); переважають відчуття безпорадності, безнадійності, і навіть приреченості; думки: «все руйнується», «нікому не можна вірити», «все втрачено» тощо.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку може бути більш детальне вивчення змістових та динамічних особливостей психічних станів особистості в умовах суспільних криз.

Список використаних джерел

1. Александровский Ю.А. Социогенные психические расстройства / Ю.А. Александровский // Рос. психiatr. журн. – 2014. – № 3. – С. 19–23.
2. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – М. : Советская энциклопедия, 1993. – 1632 с.
3. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М. : Весь мир, 2004. – 120 с.
4. Давиденко С. Случай разившегося во время сражения истерического психоза / С. Давиденко // Психиатрическая газета. – 1916. – № 11. – С. 211–213.
5. Енциклопедія Сучасної України / гол. ред. кол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський та ін. [НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України]. – К. : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, Т. 15: Кот-Куз. – 2014. – 709 с.
6. Криза в Україні: зони ураження. Погляд соціологів – К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф» », 2010. – 104 с.
7. Лапланш Ж., Понталіс Ж.-Б. Словарь по психоанализу. – М. : Высшая школа, 1996. – 623 с.
8. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология: Практическое руководство / В.Д. Менделевич. – М. : «МЕДпресс», 1998. – 592 с.

9. Мюллер-Лиер Ф.К. Социология страданий / Ф.К. Мюллер-Лиер / Пер. с нем., под ред. и со вступ. ст. П. Берман. – Изд. 3-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 272 с.
10. Оксфордский толковый словарь по психологии / Под ред. А. Ребера. – Пер. с англ. Чеботарева Е. Ю. – М. : Вече АСТ, 2003. – 592 с.
11. Практичне керівництво для психологів та соціальних працівників. Організація соціально-психологічної допомоги дітям та їхнім сім'ям, переміщеним в регіони України з тимчасово окупованих територій і районів проведення антитерористичної операції / За заг. ред. С.Г. Уварової, наук. ред. Н.Г. Пилипенко. – Авт. колектив: Н.М. Улько, Н.Г. Бойченко, С.О. Гришкан – К. : Етна-1. 2015. – 111 с.
12. Психические расстройства у пострадавших во время землетрясения в Армении / Под ред. Ю.А. Александровского. – М., 1989. – 124 с.
13. Рыбаков Ф.Е. Душевные расстройства в связи с последними политическими событиями / Ф.Е. Рыбаков. – М., 1906. – 22 с.
14. Сидорина Т.Ю. Философия кризиса: Учебное пособие / Т.Ю. Сидорина. – М. : Флинта, Наука, 2003. – 456 с.
15. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
16. Социальный стресс и психическое здоровье / Под ред. академика РАМН проф.Т.Б. Дмитриевой и проф А. И. Воложина. М. : ГОУ ВУНМЦ МЗ РФ. – 2001. – 248 с.
17. Суханов С.А. Психоневрозы военного времени / С.А. Суханов // Русский врач. – 1915. – № 19. – С. 1–18.
18. Фрейд З. Почему война? // Вопросы общества и происхождение религии / З. Фрейд. – Перевод на русский язык А.М. Боковинова. – М. : ООО «Фирма СТД», 2007. – 608 с.
19. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого Я / Вопросы общества. Происхождение религии / З. Фрейд. – Перевод на русский язык А. М. Боковинова. М., 2007. – 607 с.
20. Хорошко В.К. О душевных расстройствах вследствие физического и психического потрясения на войне (К учению о травматических психозах в действующей армии) / В.К. Хорошко // Психиатрическая газета. – 1916. – № 1. – С. 3–10.
21. Шаповалов В.Е. Психологические реакции в период массовых стихийных бедствий / В.Е. Шаповалов // Здравоохр. Туркменистана. – 1969. – С. 40 – 42.
22. Ясперс К. Общая психопатология / К. Ясперс / Пер. с нем. Л.О. Акоюна. – М. : Практика, 1997. – 1056 с.
23. Le Bon G. Psychologie des foules. Psychologie des foules. – Paris: Édition Félix Alcan, 1905. – 192 pp.
24. McDougall W. The Group Mind. Cambridge: University Press, 1920. – P.343.

С.Г. Уварова

ЛИЧНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕСТВЕННОГО КРИЗИСА

В статье представлен обзор проблемы общественных кризисов. Представлено развернутое психологическое понимание сущности кризисного события как явления, которое имеет патогенные последствия для психики человека. Раскрыто характерные особенности общественных кризисов. Рассмотрены психологические последствия общественных кризисных явлений. Осуществлен анализ содержательных и динамических аспектов психических состояний, вызванных кризисными событиями. Представлены теоретико-методологические основания психологической помощи в условиях общественного кризиса.

Ключевые слова: личность, общество, кризис, общественный кризис, психологические последствия общественных кризисных явлений.

S. Uvarova

PERSONALITY UNDER THE CONDITIONS OF PUBLIC CRISIS

This paper provides an over view of the problem of public crisis. Primary focus is on the fact that a defining characteristic of the world society is a high level of prevalence of different crisis phenomena in economic, social, cultural and political spheres which create a space of permanent crisis. The detailed psychological understanding of the nature of a crisis event as a phenomenon which has pathogenic effects on the human psyche is presented. It is stressed that crises are the natural condition in the processes of social development, but along with such inevitability of crisis phenomena, the society is never psychologically prepared for them. Social changes, public, economic, political, ecological crisis events are traumatically perceived by an individual, since they bring the destabilization of the visions of reality, the loss of former pillars and behavioral guidelines, and the continuity of being hitherto undisputed is lost. The characteristic features of public crises are revealed: latency of the processes of origin; suddenness and unpredictability; decline, destructing influence on the existing structure and transfer into another state; imbalance and aggravation of contradictions in the system, involved in crisis; danger and feeling of threat, state of uncertainty, which prevail in the society. Psychological effects of the public crisis phenomena are considered. The analysis of the substantial and dynamic aspects of the mental states caused by crisis events is carried out in the paper. The theoretical and methodological bases of psychological counseling in the conditions of public crisis are presented.

It is emphasized in the paper that with the focus on psychoanalytic views it is possible to expand the understanding of scientific issues related to the emergence of negative psychical effects of public crises, as well as studying the prerequisites of their emergence. The elaborate study of long-term clinical experience of psychoanalysts and theoretical analysis of psychoanalytic papers testify that the subject's traumatization is not predetermined by the principle of linear determinism (when the past affects the present), but on the contrary, the experience of the past can be updated as a traumatic one in the light of present events. In other words, the event of the past can get the traumatic significance through the sense of the event of the present.

Key words: personality, society, crisis, public crisis, psychological effects of public crisis phenomena.

Надійшла до редакції 19.12.2015 р.